

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Інна Володимирівна ШЕВЧУК,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Хмельницького університету управління та права,
info@univer.km.ua

УДК 35:351.863

СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ» В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

Проаналізовано чимало визначень категорії «економічна безпека», сформульованих низкою провідних науковців у сфері державного управління. Єдине офіційне визначення категорії «економічна безпека» трактує досліджувану категорію як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі й характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Слід підкреслити, що чітке визначення досліджуваної категорії так і не знайшло своє місце в нормативно-правових документах вищого рівня. Окремі науковці концентрують увагу на тих чи інших особливостях категорії «економічної безпеки» держави. Серед характерних рис економічної безпеки було виокремлено стабільність національної економіки, стійкість до екзогенних та ендогенних негативних факторів, загроз, розвиток громадянського суспільства, його основних інститутів, підвищення рівня добробуту населення, формування іміджу держави як стабільного та надійного партнера в системі міжнародних економічних відносин. У проведеному дослідженні також було вивчено низку ендогенних та екзогенних факторів, які здійснюють вплив на

національну економіку, акцентуючи увагу на виклики та загрози, явні та потенційні, які стоять перед Українською державою. До зовнішніх факторів варто віднести привабливість національної економіки для іноземних інвестицій, структуру зовнішньоекономічних зв'язків, членство в міжнародних організаціях та об'єднаннях, імідж держави на міжнародній арені. До внутрішніх чинників — правові; соціально-економічні; фінансові; управлінські; науково-технічні; природні. У процесі дослідження було визначено, що економічна безпека держави як визначальна підсистема національної економіки має досить складну структуру, складові якої викликають і досі суперечки серед науковців. До таких складових віднесено виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну, фінансову безпеку. Визначено, що об'єктивна необхідність реформування системи забезпечення економічної безпеки є ключовим пріоритетом під час забезпечення національної безпеки держави, що, у свою чергу, вимагає стабільності національної економіки й максимального захисту економічних інтересів країни з метою забезпечення сталого розвитку суспільства й держави, протистояння зовнішній агресії.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, національні інтереси, складові економічної безпеки.

Становлення України як демократичної, правової та соціально орієнтованої країни потребує побудови держави з пріоритетом європейських цінностей, з розвиненою ринковою економікою, стабільною та ефективною, яка була б спроможна задовольнити потреби та інтереси її громадян. Нестабільна, вразлива національна економіка є «слабкою» ланкою в державному механізмі, оскільки економічний стан є визначальним пріоритетом, основою, базисом забезпечення національної безпеки держави.

Перманентний стан трансформації національної економіки актуалізує необхідність забезпечення умов для стабільної та ефективної життєдіяльності суспільства через забезпечення економічної безпеки як основної й пріоритетної складової національних інтересів. Економічна безпека є гарантом незалежності держави, непорушності й недоторканності державних кордонів, попередження реальних та можливих загроз безпеці держави, розвитку й утвердження основних принципів громадянського суспільства. Саме тому проблема теоретичного визначення категорії «економічна безпека держави» була та залишається об'єктом посиленої уваги науковців, політологів, представників органів публічної влади й громадськості.

Дослідження проблематики забезпечення економічної безпеки має важливе не тільки теоретичне, а й практичне, прикладне значен-

ня, оскільки правильне визначення основних шляхів забезпечення економічної безпеки держави дасть змогу органам державної влади вдосконалити державну політику в економічній сфері, що в результаті тільки покращить процес реалізації держави своїх функцій.

Дослідженням теоретичний та практичних засад забезпечення економічної безпеки та кола питань, пов'язаних з цією проблематикою, займалась кагорта вчених та науковців, але кризова ситуація в країні та збройна агресія з боку Російської Федерації значно посилили необхідність ґрунтовного визначення й детального дослідження не тільки категорії економічної безпеки держави, а і її складових, від синергетичного ефекту взаємодії яких залежить безпека держави в економічній та інших сферах держави й суспільства. Саме тому було проаналізовано погляди низки науковців щодо питання тлумачення категорії «економічна безпека», серед яких — І. Ф. Бінько, О. С. Власюк, В. М. Геєць, Б. В. Губський, М. М. Єрмошенко, Я. А. Жаліло, В. З. Мунтян, Г. А. Пастернак-Таранушенко, В. Т. Шлемко.

Змістовне наповнення поняття «економічна безпека» потребує детального вивчення не тільки наукової думки в галузі «Державне управління», а й врахування того, що національній економіці притаманні риси ризикованості, нестабільності та невизначеності. Це лише підтверджує необхідність подальших досліджень особливостей та специфіки категорії «економічна безпека».

Мета статті полягає в аналізі, дослідженні сутності поняття «економічна безпека» та визначенні її змісту в умовах захисту національних інтересів і протидії загрозам безпеці країни в економічній сфері.

До завдань наукового дослідження ми віднесли такі: проаналізувати погляди науковців щодо визначення поняття «економічна безпека»; уточнити основні критерії, які є базисом досліджуваного поняття; дослідити основні чинники ендогенного та екзогенного характеру, що впливають на стан економічної безпеки держави; визначити основні складові економічної безпеки й дослідити їхню сутність.

Поняття «економічна безпека» тісно пов'язане з поняттям «національна безпека». Тож оскільки національна економіка є однією із важливих сфер життєдіяльності держави і суспільства, саме тому стабільність функціонування економічної сфери забезпечить захист національної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Узагальненню загальних рис та формуванню поняття «економічна безпека» передувало формування категорій схожих за змістом, які були визначені в нормативних документах різних за часом. Так, наприклад у Декларації про державний суверенітет зазначено, що «весь економічний і науково-технічний потенціал, що створений на території України, є власністю її народу, матеріальною основою суверенітету Республіки і використовується з метою забезпечення матеріальних і духовних потреб її громадян [1]. У Законі УРСР «Про економічну самостійність України» було визначено категорію «економічна самостійність», зокрема «Українська РСР самостійно визначає економіч-

ний статус і стратегію соціально-економічного розвитку в інтересах народу України; здійснює управління економічними процесами з метою відродження і всебічного розвитку соціальної та культурної сфери, задоволення потреб громадян Української РСР у матеріальних, соціальних і духовних благах, охорони навколишнього середовища; визначає структуру народного господарства, пріоритетні напрями господарської діяльності, форми й методи господарювання та управління суспільним виробництвом; здійснює фінансово-бюджетну, грошово-кредитну, цінову, інвестиційну, науково-технічну і зовнішньоекономічну політику» [2].

У Конституції України (ст. 17) зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [3].

У схваленій 1997 року Концепції національної безпеки України економічна безпека визначалась складовою національної безпеки й характеризувала спроможність національної економіки забезпечити розвиток та поступальний рух громадянського суспільства та його інститутів, достатнім оборонним потенціалом з метою захисту держави від всіх несприятливих умов як зовнішнього, так і внутрішнього середовища [4].

Чітке визначення досліджуваної категорії так і не знайшло своє місце в нормативно-правових документах вищого рівня.

У прийнятому 21 червня 2018 р. Законі України «Про національну безпеку України» знову ж таки відсутнє законодавче визначення категорії «економічна безпека», а лише зазначено, що «державна політика у сферах національної безпеки й оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо» [5]. Офіційне трактування присутнє лише в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277) [6], де економічна безпека визначена як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. Відсутність визначення поняття в законі дає можливість науковцям можливість формувати концептуальні засади цього поняття.

Слід відзначити, що з часом категорія «економічна безпека» ускладнюється й удосконалюється, оскільки вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на національну економіку породжує необхідність адаптації основних засад забезпечення економічної безпеки до нових викликів та загроз. Якісне дослідження категорії передбачає комплексний підхід до аналізу поняття «економічна безпека». Саме тому необхідно розглянути різноманіття думок вчених з приводу визначення досліджуваної категорії. Тлумачення категорії «економічна безпека» в на-

уковій сфері досить різне. Так, В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько визначають економічну безпеку як стан національної економіки, що дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, який здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави тощо [7, с. 8] Схоже трактування категорії «економічна безпека» дає Б. В. Губський, який визначає економічну безпеку як здатність національної економіки зберігати й швидко відновлювати критичний рівень суспільного відтворення в умовах критичного зменшення (припинення) поставок ресурсів (товарів, послуг, технологій) або кризових ситуацій внутрішнього характеру [8, с. 13]. Позицію двох вищезгаданих авторів поділяє і В. М. Геєць, який вважає, що категорія «економічна безпека» визначає спроможність економіки держави забезпечити власний вільний, незалежний розвиток й стабільність функціонування інститутів громадянського суспільства [9, с. 5].

В. І. Мунтіян зазначає, що економічна безпека є комплексом заходів, які спрямовані на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [10, с. 10]. Я. А. Жаліло розглядає зазначену категорію як складне багатокomпонентне поняття, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння впливу дестабілізуючих факторів, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [11, с. 25].

О. С. Власюк трактує економічну безпеку як поліаспектну науку про безпеку систем різних рівнів, наприклад, домогосподарство, галузь, сектор економіки, національне господарство, світове господарство [12, с. 45].

Окремі науковці концентрують увагу на тих чи інших особливостях економічної безпеки держави. Так, наприклад, М. М. Єрмошенко визначає економічну безпеку як категорію, що поєднує в собі внутрішньо-економічну, зовнішньо-економічну та фінансові складові [13, с. 25–26].

Г. А. Пастернак-Таранушенко був першим, хто ввів категорію «економічна безпека» в українську наукову літературу, яка, на його думку, як складова частина національної безпеки виникла через необхідність забезпечення стабільності стану держави, незважаючи на тиск внутрішніх та зовнішніх факторів [14, с. 23].

Поняття «економічна безпека» є поліаспектною категорією, для якої характерні такі риси:

- 1) стабільність національної економіки;
- 2) стійкість до екзогенних та ендогенних негативних факторів, загроз;
- 3) розвиток громадянського суспільства, його основних інститутів;
- 4) підвищення рівня добробуту населення;
- 5) формування іміджу держави як стабільного та надійного партнера в системі міжнародних економічних відносин.

Також зміст категорії «економічна безпека» можна розкрити й через низку чинників, що впливають на стан забезпечення економічної безпеки, а саме зовнішні та внутрішні.

Серед зовнішніх факторів слід виокремити:

1) привабливість національної економіки для іноземних інвестицій;

2) структура зовнішньоекономічних зв'язків;

3) членство у міжнародних організаціях та об'єднаннях;

4) імідж держави на міжнародній арені.

До внутрішніх чинників які віднесли:

1) правові (стабільність нормативно-правової бази, відсутність можливості «обійти» закон, мінімізація кількості колізій і суперечливих положень);

2) соціально-економічні (стабільність національної економіки, гідна оплата праці та пенсійне забезпечення, рівень освіти, програми підтримки молоді);

3) фінансові (стабільність банківської системи (в тому числі валютних курсів), стійкість фондового ринку, вчасне погашення міжнародних кредитів);

4) управлінські (ефективність використання трудових ресурсів, рівень кваліфікації працівників, рівень безробіття, трудова міграція);

5) науково-технічні (розвиток високих технологій, зростання частки інновацій у сфері виробництва, захист права інтелектуальної власності);

б) природні (забезпеченість природними ресурсами, транзит та використання транспортного сполучення).

Економічна безпека держави як визначальна підсистема національної економіки має досить складну структуру, складові якої і досі викликають суперечки серед науковців. У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277, визначено, що складовими економічної безпеки є виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна та фінансова безпека [6].

У свою чергу, В. Т. Шлемко та І. Ф. Бінько складові економічної безпеки поділяли на дві групи: зовнішні та внутрішні складові, до яких відносили фінансову, енергетичну, воєнно-економічну, продовольчу, сировинно-ресурсну, технологічну, соціальну, демографічну та екологічну компоненти [7, с. 143]. Схожа позиція й у науковця В. І Мунтіяна, який підтримує поділ складових на внутрішні та зовнішні, причому до вищезгаданих складових додає інформаційну складову й тінькову економіку [10, с. 459].

Слід відзначити, що органи державної влади під час визначення пріоритетів і реалізації державної політики в економічній сфері повинні здійснювати постійний моніторинг поточного стану та прогнозування основних тенденцій національної економіки з метою по-

передження загроз ендogenous та екзогенного характеру та можливості вдосконалення державної політики й належного рівня соціально-економічного розвитку держави й суспільства.

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт України з 2015–2017 роки [15]

Роки	Номінальний ВВП	Реальний ВВП	Різниця	
2015	1 979 458	1 430 290	-549 168	-27,7 %
2016	2 383 182	2 034 430	-348 752	-14,6 %
2017	2 982 920	2 445 587	-537 333	-18,0 %

Серед макроекономічних показників, які найбільш яскраво відображають стан економіки країни, є ВВП, що становлять вартість товарів та послуг, які були вироблені у всіх галузях економіки за рік, у тому числі й експорт.

Значення в табл. 1 свідчать про неефективну політику в економічній сфері, оскільки дані за 2016 та 2017 роки показують досить низьке значення показника. У 2015 році цей показник дещо вищий, проте ще пов'язано із збільшенням обсягів міжнародних траншів, але аж ніяк не ефективність функціонування вітчизняної економіки. Це підтверджує і недосконала грошова політика. Зокрема нестабільність національної грошової одиниці й коливання валютних курсів.

Реформування системи забезпечення національної безпеки України, зокрема в економічній сфері, є найактуальнішим завданням на сьогодні, оскільки протистояння агресії з боку Російської Федерації вимагає стабільності функціонування національної економіки, захист національних економічних інтересів з метою забезпечення сталого розвитку суспільства й держави.

Наразі є підстави констатувати, що національна економіка не ефективна, що не дає можливості Україні швидко розвиватися й відповідати високим європейським стандартам. Крім того, у зв'язку із посиленням зовнішніх загроз для економічної безпеки країни й необхідністю вироблення превентивних заходів щодо прояву загроз різного спрямування пріоритетним питанням є посилення економічної безпеки держави через удосконалення правової. Економічної та інституційних складових державної політики у визначеній сфері.

Подальші дослідження обраного напрямку є актуальними й своєчасними під час визначення пріоритетів державної економічної політики.

Список використаних джерел

1. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р. № 55–XII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://goo.gl/dhthFc>.

2. Про економічну самостійність Української УРСР : Закон УРСР від 03.08.1990 р. № 142–ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/cE3hXx>.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/h1TQuY>.
4. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97–ВР. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/Jp4ZMU>.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.09.2018 р. № 2469–VIII. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL : <https://goo.gl/Kav2Eh>.
6. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*. URL : <https://goo.gl/XtVEb5>.
7. Шлемко В. Т., Бінько І. Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення. К. : НІСД, 1997. 144 с.
8. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. К. : Укрархбудінформ, 2001. 122 с.
9. Концепція економічної безпеки України / Ін-т економ. Прогноз; кер. проекту В. М. Геєць. К. : Логос, 1999. 56 с.
10. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. К. : КИИЦ, 1999. 463 с.
11. Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. К. : Київський університет, 2001. Вип. 26. С. 24–27.
12. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. К., 2008. 48 с.
13. Єрмошенко М. М. Визначення загрози національним інтересам у фінансово-кредитній сфері. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 24–32.
14. Пастернак-Таранушенко Г. А Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення. К. : Кондор, 2002. 302 с.
15. Валовий внутрішній продукт. *Мінфін*. URL : <https://goo.gl/xg8eGi>.

Надійшла до редакції 01.06.2018

Shevchuk, I. V. The Essence of the Category «Economic Security of the State» in the Context of Protecting the National Interests of the State

The article analyzes a number of definitions of the category «economic security», identified by a number of leading scholars in the field of public administration. The only official definition of the category of «economic security» treats the investigated category as a state of the national economy, which makes it possible to maintain resilience to internal and external threats, to ensure high competitiveness in the global economic environment and characterizes the ability of the national economy to achieve sustainable and balanced growth. It should be emphasized that a clear definition of the category under study does not find its place in the higher-level normative documents. Some scholars focus on certain features of the category of «economic security» of the state. Among the features of economic security, it was singled out: the stability of the national economy; resistance to exogenous and endogenous negative factors, threats; development of civil society, its main institutions; raising the level of well-being of the population; forming the image of the state as a stable and reliable partner in the system of international economic relations. The conducted research also examined a number of endogenous and exogenous factors that have an impact on the national economy, with an emphasis on the challenges and threats faced by the Ukrainian state. External factors include: the attractiveness of the national economy for foreign investment; structure of foreign economic relations; membership in international organizations and associations; the image of the state on the international scene. Internal factors are legal; socio-economic; financial; managerial scientific and technical; natural. In the course of the study, it was determined that the country's economic security, as a defining subsystem of the national economy, has a rather complex structure, which is still controversial among scholars. These components include: industrial, demographic, energy, foreign economic, investment-innovation, macroeconomic, food, social, financial security. It is determined that the objective necessity of reforming the system of providing economic security is a key priority in ensuring the national security of the state, which in turn requires the stability of the national economy and the maximum protection of the country's economic interests in order to ensure the sustainable development of society and the state confronting external aggression.

Keywords: national security, economic security, national interests, components of economic security.

